

В І Д Г У К
офіційного опонента на дисертацію
Максима Вікторовича Зелінського
«Українське питання у публіцистичній і політичній діяльності
Романа Дмовського (1888 – 1939 рр.)»,
подану до захисту на Спеціалізовану вчену раду – Д 38. 053. 02 в
Чорноморському державному університеті імені Петра Могили
на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук
за спеціальністю 07.00.02 – всесвітня історія

В останні десятиліття в сучасній історичній науці чітко простежується активізація наукових пошуків у царині вивчення ідеологічного ґрунту державницького відродження слов'янських народів Центрально-Східної Європи наприкінці ХІХ – першої третини ХХ століття, проте у цій царині залишається ще багато «білих плям», висвітлення яких ще чекає свого часу та дослідників. Особливий інтерес для дослідників становить «українське питання» в програмних документах, публічній політичній діяльності та публіцистиці політичних рухів/партій у Другій Речі Посполитій, Чехословаччині, Угорщині та Румунії. Подана до захисту робота виконана в рамках сучасної парадигми розвитку історичної науки.

Дисертація М. В. Зелінського присвячена цікавій та малодослідженій у сучасній українській історичній науці проблемі. Вибір теми свідчить про високий професійний рівень дисертанта та його наукового керівника, про їх науковий смак. На нашу думку, рецензована дисертація є яскравим прикладом польсько-української наукової співпраці над складним контраверсійним спільним минулим.

Дослідження Максима Вікторовича здійснювалось у рамках наукової теми кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики: «Українські землі в системі міжнародних відносин: історія та сучасність» (№ державної реєстрації 0112U000324) і дослідницьких програм Науково-дослідного інституту «Полоністики» Чорноморського державного університету ім. Петра Могили.

Структура дослідження логічно побудована й відповідає поставленій у ньому меті: здійснити системний аналіз процесу формування та трансформації українського питання в політичних концепціях Р. Дмовського.

Дисертація Максима Зелінського складається з переліку умовних скорочень, вступу, чотирьох розділів, кожен із яких поділено на підрозділи, висновків, списку використаних джерел та літератури, який налічує 439 найменувань. Загальний обсяг дисертаційного дослідження становить 245 сторінок, із яких 205 сторінок основного тексту.

У вступній частині переконливо аргументовано актуальність теми, чітко визначені об'єкт, предмет, мета, завдання, методи й практична значущість дослідження (С. 4 – 8).

У першому розділі – «Історіографія, джерельна база та методологія дослідження» (С. 9 – 39), що складається з трьох підрозділів, на наш погляд, докладно охарактеризовано використані автором історіографію та джерельну базу, репрезентовано методи дослідження й понятійний апарат.

Дослідникові вдалося систематизувати й узагальнити вже відомі у науковій літературі факти й положення, які торкаються поставленої проблеми, а також привнести в досліджувану тему багато нового.

Аналіз історіографії проблеми здійснено в хронологічній ретроспективі, що дало можливість простежити генезу поглядів істориків на Романа Дмовського та його політичну діяльність (С.9 – 25). В детальному історіографічному аналізі Максим Вікторович показав увесь розвій та контраверсійність думок науковців про цю політичну постать, разом із тим, зауважив, що «з ідеологічних і політичних міркувань українське питання у політичних проектах Р. Дмовського так і не отримало належного висвітлення в українській радянській історіографії і не стало предметом окремого аналізу» (С.12). Слушним, на нашу думку, є твердження автора про «міфологізацію» постаті провідника ендецького табору Романа Дмовського в польській історіографії першої половини ХХ століття (С.15 – 16).

Опрацювання архівних матеріалів із фондів Центрального державного історичного архіву України в м. Львові, Державного архіву Львівської області та Archiwum Akt Nowych w Warszawie (С. 25 – 33) свідчить про копітку і наполегливу працю в справі виявлення оригінальних джерел для більш глибокого висвітлення обраної теми. Автор стверджує, що залучення архівних джерел «у даній роботі має обмежений характер» (С.25). На «убогість джерельної бази щодо діяльності лідера ендемії», на думку дисертанта, вплинули діяльність цієї політичної сили в умовах конспірації та руйнівні події першої половини ХХ ст. і Другої світової війни (С.25 – 26). Незважаючи на ці чинники, М. Зелінському вдалося максимально використати інформаційний потенціал виявлених архівних джерел, опублікованих документів, публіцистичних текстів Р. Дмовського, мемуарної літератури та періодичних текстів.

Варто відзначити, що М. В. Зелінський в окремому підрозділі пояснив, якими методами наукового пошуку та понятійним апаратом він послуговувався у процесі написання роботи (С. 33 – 39).

У другому розділі дисертації «Віхи життя, суспільно-політична та публіцистична діяльність Р. Дмовського» (С. 40 – 88), що складається з двох підрозділів, проаналізовано життєвий та політичний шлях лідера польської націонал-демократії (С.40 – 68). Висвітлюючи це питання, автор акцентує основну увагу на еволюції політичних поглядів Романа Дмовського та слушно вказує, що «створена, безпосередньо за його участю ідеологія польського інтегрального націоналізму мала вирішальний вплив на формування національної свідомості польської нації і стала органічною складовою державної політики II Речі Посполитої» (С.67). Розкриваючи сутність ідейно-теоретичних засад «польської національної ідеї» Р. Дмовського, посилаючись на іншого автора дисертант стверджує, що «духовний батько польського інтегрального націоналізму взагалі не полюбляв вживати всякі «ізми». І якщо вживав термін «націоналізм», то зазвичай стосовно інших націй» (С.68). Далі М. Зелінський стверджує, що

«формування суспільно-політичних поглядів як політика правого спрямування Р. Дмовського складалося під впливом трьох винятково популярних у ХІХ ст. соціальних теорій і філософських напрямків: дарвінізму, позитивізму і матеріалізму» (С.69).

Окрім того, дисертант підкреслює важливість історичних поглядів Р. Дмовського у формуванні його політичної концепції польського націоналізму, в якій чітко виокремлювалися внутрішні та зовнішні чинники (С.76 – 80). Стверджуючи, що Роман Дмовський «обґрунтував свою власну теорію націй, згідно якої всі нації умовно ділилися на сильні (історичні) і слабкі (неісторичні)» (С.76), М. Зелінський показує всю критичність ставлення політика до поляків, їх романтизму та месіанської ідеології (С.81), його ксенофобію та антисемітизм (С.81 – 83). Найбільшою ж загрозою для поляків, на думку Р. Дмовського в цей період, були німці (С.84), проте до націонал-соціалізму ставився з обережністю, як до спроби «німецького народу реалізувати свої надії і амбіції, але сам націонал-соціалізм як політичний і ідеологічний рух розглядався лідером ендеції ворожим до Польщі» (С.87). Натомість до італійського фашизму, як до найвищої і найрозвинутішої форми радикального націоналізму державних націй, на думку автора, Р. Дмовський ставився з симпатією (С.87).

Показано, що вільна Польща, згідно переконань Р. Дмовського, повинна розвиватися як країна католицька, а інші релігії та церковні конфесії позбавлялися підтримки держави, адже були перешкодою у формуванні стереотипу «поляк – католик» (С.85).

У третьому розділі (С. 89 – 155), що поділяється на три підрозділи, зроблено вдалу спробу розкрити сутність поглядів Р. Дмовського на польську присутність на литовсько-білорусько-українських землях на основі аналізу політичної публіцистики (С.89 – 102), висвітлити еволюцію його поглядів на український рух у 1888 – 1914 рр. (С.102 – 134), проаналізувати проблему визначення східних кордонів Польщі в «інкорпораційній» концепції політика (С.135 – 155).

Автор цілком справедливо відзначає: «Р. Дмовський звертався до думки, що втрата поляками «східних кресів» наприкінці XVIII ст. була цілком логічним і природним історичним явищем, і відбулась вона внаслідок загарбницької політики Російської імперії, яка після вдалих для себе війн зі Швецією і Османською імперією, вирішила загарбати русько-литовські землі з єдиною прагматичною метою – геополітично «вирівняти кордони» своєї держави» (С.96). Також слушним, на нашу думку, є твердження дослідника, що Р. Дмовський «схилявся до думки, що найкращим потенційним союзником поляків серед усіх «кресових» народів у боротьбі з Росією були б етнічні литовці, а не русини (українці) чи білоруси» (С.98).

Аналізуючи ставлення до українського руху, автор вказує, що Роман Дмовський від самого початку своєї політичної діяльності дуже обережно і стримано ставився до українців, як до нового політичного союзника (С.103). Максим Зелінський, спираючись на аналіз політичної публіцистики, доводить, що «лідер ендеції вважав український чинник у цей час другорядним у польських справах, окрім проблеми етнодержавної приналежності Східної Галичини» (С.104). Цікавим є авторський погляд на вживання Р. Дмовським термінів «Україна», «українець» та «український» (С.107) та на визнання ним прагнення поляків шукати союзу з українцями «помилковим» кроком (С.111).

Дослідник чітко аргументує свою думку про те, що Р. Дмовський застерігав поляків від безкомпромісності у стосунках з українцями (С.113 – 114) та показує спільне і відмінне у його поглядах на вирішення українського питання у порівнянні з іншими ендецькими ідеологами, зокрема З. Балицьким та Я. Поплавським (С.116 – 119), а також його роль у посилення антагонізму між станьчиками і ендеками у національному питанні (С.124).

У дисертації зазначено, що у 1905 – 1907 рр. у середовищі польських політичних кіл остаточно сформувалися два основних напрямки зовнішньополітичної орієнтації: проросійський (ідеолог Р. Дмовський) і пронимецько-австрійський (ідеолог Ю. Пілсудський) (С. 128 – 129). Саме лояльне ставлення Р. Дмовського до москвофілів та його підтримка

неославізму повинні були допомогти подолати польсько-російські протиріччя (С.128 – 129), проте час показав неефективність цієї тактики, коли у Державній Думі вирішувалося Холмське питання (С.133).

У роботі показано, що в роки Першої світової війни Р. Дмовський, який на ранньому етапі своєї політичної діяльності погоджувався з можливістю відновлення польської держави в межах кордонів 1772 р. на основі федеративного союзу усіх корінних етносів І Речі Посполитої, а згодом відмовився від створення будь якого політичного об'єднання поляків з українцями у вигляді федерації або конфедерації, відстоює «інкорпораційну» модель побудови Польщі. На конкретних прикладах висвітлена дипломатична діяльність Р. Дмовського, яка була спрямована проти українського руху, який він вважав найбільшою загрозою (С.135 – 155).

У четвертому розділі дисертації «Українське питання в політичній концепції Р. Дмовського (1919 – 1939 рр.)» (С. 156 – 199), поділеного на два підрозділи, дисертант детально висвітлює дипломатичну діяльність польського політика в розв'язанні «українського питання» на Паризькій мирній конференції у 1919 році та намагається здійснити компаративний аналіз політичних проектів Ю. Пілсудського і Р. Дмовського в роки ІІ Речі Посполитої (1919 – 1939 рр.). Автор аналізуючи позицію Р. Дмовського на Паризькій мирній конференції, показує, що для досягнення головної мети – вирішення польського питання, необхідною умовою якого було розв'язання східної галицької проблеми, політик використовував різні аргументи (стверджував, що українці не здатні самостійно сформувати органи управління та самоврядування; обвинувачував українців у злочинах проти місцевого польського населення тощо) (С.160). Лідер ендеків погоджувався на інкорпорацію Східної Галичини до складу Польщі, натомість у залученні до цього процесу інших українських територій («реінкорпорації») він бачив загрозу польській державності (С.164).

Погоджуємося із твердженням автора, що Р. Дмовський на Паризькій мирній конференції «проявив себе як енергійний, наполегливий та професійний дипломат, що захищав польські національні інтереси» (С.174), а цей міжнародний форум, на якому вирішувалися питання повоєнного облаштування світу, став для нього «зірковим часом» (С.176).

Автор висвітлює українське питання в II Речі Посполитій крізь призму компаративного аналізу поглядів Р. Дмовського (русофільських) та Ю. Пілсудського (русофобських) на побудову держави. Пробудження української нації та її державницькі спроби у добу революції вплинули на еволюцію поглядів Р. Дмовського в українському питанні. Аналізуючи його статтю «Українське питання» (серпень 1930 р.), автор стверджує, що Р. Дмовський спрогнозував появу української державності на європейській політичній карті у чотирьох вимірах: історичному, територіальному, ідеологічному та геополітичному (С.190).

Вважаємо, що Максиму Вікторовичу вдалося здійснити комплексне дослідження зовнішніх та внутрішніх факторів, що впливали на еволюцію поглядів Р. Дмовського в українському питанні.

Лаконічно написані висновки до всієї дисертації об'єктивно відображають наукові здобутки в дослідженні цієї наукової проблеми загалом (С. 200 – 205).

Утім, висловимо кілька зауважень та побажань:

- 1) Вважаємо, що розділи дослідження варто було завершувати більш розлогими висновками;
- 2) На нашу думку, у дисертації недостатньо порушена тематика роботи представництва польських націонал-демократів в Наддніпрянській Україні до 1917 р. Лише фрагментарно висвітлена співпраця Р. Дмовського з Й. Бартошевичем (головного представника ендеції в Україні);
- 3) У дисертаційному дослідженні, на наш погляд, було б доречним більш детально висвітлити питання про політичну взаємодію або,

політичне протистояння польського і українського представництва у Державній Думі II та III скликання, коли фракцію Польське Коло очолював Р. Дмовський;

4) Дисертація лише б виграла, якби аналіз поглядів Р. Дмовського в українському питанні на початку 30-х років XX ст. було б доповнено висвітленням його ставлення до політики пацифікації;

5) Помітно бракує якісного літературного перекладу з польської мови на українську при наведенні прямих цитат і посилань у тексті;

6) Автором широко використовується публіцистичний стиль викладення своїх думок та висновків.

Проте вказані побажання суттєво не впливають на результати дослідження. Висновки, зроблені в дисертації, є науково виваженими та обґрунтованими, а також є основою для подальшого перспективного дослідження теми.

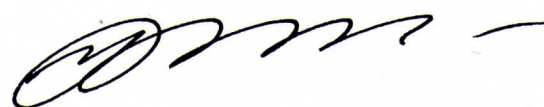
Таким чином, тема дисертації є актуальною, пов'язаною з науковими планами. Наукові положення та висновки обґрунтовані достатньою мірою. Текст та додатки в цілому відповідають чинним вимогам до оформлення дисертацій. Автореферат повністю розкриває зміст дисертаційної роботи. Висновки, сформульовані в дисертації, пройшли апробацію на міжнародних та всеукраїнських наукових конференціях у 2013 – 2014 рр., а також знайшли повне відображення в шістнадцяти опублікованих статтях, сім з яких у фахових виданнях та одна в польському журналі.

Таким чином, враховуючи вище вказане, можемо констатувати, що дисертаційне дослідження Максима Вікторовича Зелінського «Українське питання у публіцистичній і політичній діяльності Романа Дмовського (1888 – 1939 рр.)», є ґрунтовною, самостійною і завершеною науковою роботою, яка має теоретичну і практичну цінність, розв'язує конкретні дослідницькі завдання у царині політичної історії кінця XIX – першої третини XX ст. Матеріали дисертації були апробовані в публікаціях статей і виступах на наукових конференціях. Текст і висновки автореферату тотожні тексту та

висновкам дисертації, яка цілком відповідає вимогам пункту «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 р. Тому можна з повним правом стверджувати, що Максим Вікторович Зелінський заслуговує присудження наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.02 – всесвітня історія.

Офіційний опонент,
завідувач кафедри загальної історії
Уманського державного педагогічного
університету імені Павла Тичини,
к.і.н., професор

І. І. Кривошея

Підпис офіційного опонента – кандидата історичних наук, професора,
завідувача кафедри загальної історії І. І. Кривошеї засвідчую

Ректор

Уманського державного
педагогічного університету
імені Павла Тичини

О. І. Безлюдний